

венско-турским односима и сарадњи од 1945. до 1991. године.

Методолошки гледано, рад се одликује високим степеном научне дисциплине и систематичности. Обиман број фуснота, индекс имена, прилога, фотографија и детаљан списак коришћених извора и литературе, што сведочи о темељности истраживања и омогућава лаку проверу изнетих тврдњи. Истовремено, аутор задржава уравнотежен и аналитички тон, што књизи даје додатну научну тежину.

Посебна вредност ове књиге је чињеница да она превазилази уске оквире дипломатске историје и нуди интердисциплинарни приступ који омогућава целовитије разумевање југословенско-турских односа и пред-

ставља значајан допринос историографији Балкана XX века, као и историји међународних односа у ширем смислу. Њен значај није само у чињеници да систематизује постојећа сазнања, већ и у томе што отвара нова истраживачка питања и указује на недовољно проучене аспекте међудржавних односа. Због тога ће ово дело бити од посебне користи историчарима, истраживачима међународних односа и дипломатске историје, као и ширем кругу читалаца заинтересованих за сложену прошлост југословенско-турских односа.

Зећир РАМЧИЛОВИЋ

Lost in the Kaleidoscope: National Minorities in Yugoslavia,
eds. Božica Slavković Mirić, Enes S. Omerović.
Belgrade: Institute for Recent History of Serbia, 2024, 402.

У издању Института за новију историју Србије 2024. године из штампе је изашао тематски зборник радова „Lost in the Kaleidoscope: National minorities in Yugoslavia”. Зборник су уредили Божица Славковић Мирић и Енес С. Омеровић, а тематски се надовезује на зборник радова „Између слободe и тескобе: националне мањине у Југославији”, објављен у издању истог института. Националне мањине представљале су од настанка модерне историографије тему на маргини историографских проучавања и истраживања, а имајући у виду да се нису перципира-

ле као важни актери у великим историјским наративима националних држава. Полазећи од становишта да ниједна историја није потпуна без историје мањина, овај зборник радова представља један од покушаја да се у историографији питање националних мањина сагледа из перспективе самих мањина, а не само у склопу већих националних и друштвених феномена националних држава. Како су обе југословенске државе створиле, али и смањиле број мањина на својој територији, тематски зборник радова представља полазну основу за сагледавање ви-

шеслојности положаја мањина на југословенском простору. Зборник се састоји од девет научних радова, који представљају једну органску целину. Уредници зборника унутар ове органске целине издвајају три потцелине на основу тематског и методолошког приступа самом проблему.

Прву тематску целину чине радови професора Борчета Илиевског и Енеса С. Омеровића, који се баве питањима пописа становништва и статистика као једним од најважнијих извора за истраживање националних мањина. Професор Илиевски у раду под насловом „The Albanian and Turkish minorities in the People’s Republic of Macedonia (Population numbers, structure and migrations)” на основу статистичких података, архивских докумената и релевантне литературе испитује више статистичких и демографских података за албанску и турску мањину, као и македонске муслимане на основу резултата пописа становништва спроведених 1948, 1953. и 1961. године. Анализирајући ове демографске податке Илиевски указује на флуидност и несталност идентитета ових националних мањина од пописа до пописа становништва, а везано за контекст како миграција према Турској, али и миграција унутар саме Југославије, посебно Албанаца са Косова и Метохије који су се исељавали у Турску и у остале делове Југославије. У раду Енеса С. Омеровића „Population censuses as a source for research of the Jewish Population in Bosnia-Herze-

govina”, анализирано је укупно девет пописа становништва који су спроведени на територији Босне и Херцеговине од почетка аустроугарске окупације до првог послератног пописа 1948. године. Омеровић је приступио компаративној анализи ових пописа, а истовремено је указао на потешкоће приликом њиховог коришћења као историјског извора због више методологија спровођења пописа, начина обраде и објављивања резултата. Једну од потешкоћа приликом њиховог коришћења представља и чињеница да је територија Босне и Херцеговине претрпела низ територијално-административних промена. У фокусу ауторовог истраживања јесте јеврејска заједница у Босни и Херцеговини, пошто она представља заједницу која се може континуирано пратити кроз све пописе становништва од 1879. до 1948. године, јер се јудаизам може перципирати као етничка религија, за разлику од других. Рад обилује и подацима о демографским трендовима других националних групација, захваљујући великом броју прегледних табела. На основу анализе свих пописа, Омеровић је установио неколико демографских трендова за Јевреје у Босни и Херцеговини. У периоду од 1885. године до 1910. године јеврејска популација доживела је демографску експанзију, највише захваљујући миграцијама Ашкеназа из других крајева Аустроугарске, стагнацију до 1921. године и почетну депопулацију започету у међуратном периоду, а довршену

готовим нестанком јеврејске популације након Другог светског рата, што је и показао попис из 1948. године. Рад указује на значај резултата пописа становништва као једног од најважнијих историјских извора за проучавање демографског развоја популација, али и њихово обавезно критичко преиспитивање уз компарацију са другим историјским изворима.

Друга целина посвећена је радовима који се тичу различитих аспеката неколико мањинских група у Југославији. Арпад Хорњак у свом раду „The minority question in Hungarian – Yugoslav diplomatic relations between the two world wars”, на основу немачких и мађарских извора указује какву је улогу имала у билатералним односима двеју земаља мађарска мањина у Југославији. Хорњак закључује да је Бледски споразум потписан између Југославије, Румуније и Мађарске 1938. године, представљао оквир кроз који је Мађарска остварила јачи уплив на положај своје мањине у Југославији.

Аутор чланка о историји Цинцара на простору Македоније од 1900. до 1941. године је Никола Минов, професор на Филозофском факултету у Скопљу. У свом раду Минов даје кратак приказ историје Цинцара, њихове бројности и територијалне распрострањености. Средиште рада посвећено је истраживању демографских и културних трендова цинцарске заједнице у прве четири деценије XX века. Аутор указује на утицаје спољних фактора, Румуније и Грчке, које су се у

склопу својих националних пропаганди бориле за утицај на ову заједницу. Такође, анализиран је утицај балканских и Првог светског рата, као и промене држава са којима су се Цинцари суочавали. Минов закључује да су бројни процеси водили асимилацији и исељавању Цинцара, али да припадници ове заједнице, иако у малим процентима, и данас живе на територији Републике Северне Македоније.

Рад Божице Славковић Мистрић посвећен је анализи свакодневног живота албанске националне мањине на Косову и Метохији од 1929. до 1941. године. Ауторка истиче ширину овакве теме, али је успела да на основу архивске грађе, штампе и разноврсне историографске и етнографске литературе представи неколико аспеката албанске свакодневице од традиционалног начина живота, архитектуре албанских кућа, као и неколико елемената албанског фолклора и обичаја кроз пример свадби. Ауторка закључује да је традиционални начин живота албанске заједнице, који се преносио кроз генерације отежавао процес модернизације, пошто је албанска заједница кроз очување таквих обичаја штитила свој идентитет и посебност.

Тематски и просторно на простор Косова и Метохије и албанску националну мањину наслања се рад Бориса Московича „It must be some great hatred’: Yugoslav leadership and the demonstrations in Kosovo in 1981”. Циљ овог рада јесте анализа реакција представника савезних органа власти

(Председништва СФРЈ и Председништва ЦКСКЈ) на демонстрације на Косову 1981. године. Основно истраживачко питање које Московвић поставља тиче се сагледавања реакција представника савезних органа власти на догађаје на Косову, у контексту функционисања колективног руководства, као обележја југословенског система након смрти Јосипа Броза. Аутор је у раду настојао да Косовску кризу сагледа у контексту политичке стратегије двају руководећих савезних органа, да укаже на дилеме и изазове са којима су били суочени, а изнад свега да пружи увид у начин на који је поститоистички систем управљања функционисао на примеру демонстрација на Косову. Московвић закључује да су догађаји на Косову које су југословенски комунисти назвали контрареволуционарним представљали увод у стварну кризу са којом су се Брозови наследници суочили након његове смрти до распада Југославије.

Трећу тематску целину радова објављених у овом зборнику чине три биографска прилога повезана са питањем националних мањина. Зоран Јањетовић кроз чланак „Aleksandar Ranković and the Kosovo Albanians” преиспитује једно од најконтроверзнијих питања у контексту националних мањина у социјалистичкој Југославији. На основу обимне архивске грађе и секундарне литературе Јањетовић даје доминантне перцепције политике Александра Ранковића и југословенске тајне службе у контексту

положаја Албанаца на Косову и Метохији. Јањетовић износи закључак по коме се мере које је УДБ-а предузимала на Косову, и према Албанцима морају тумачити кроз ширу перспективу свеукупне послератне политике нових комунистичких власти. Свеобухватна Јањетовићева анализа упућује да је слика која је створена о Ранковићу последица његове смене са власти, а да се његова улога или кривица у односу према Албанцима морају посматрати кроз структуре моћи у комунистичком систему.

Други биографски прилог чини чланак Александра В. Милетића, који преиспитује улогу Милована Ђиласа као једне од водећих личности Савеза комуниста Југославије у обликовању партијске политике према националном и мањинском питању у социјалистичкој Југославији. Аутор је пружио увид у генезу развоја идеја југословенских комуниста према националном и мањинском питању од фазе у којој су током међуратног периода пратили линију Коминтерне. Милетић износи запажање да су у складу са послератном политиком „братства и јединства”, југословенски комунисти заузели помишљивији став према највећем броју националних мањина, осим немачке, која је била приморана да се исели. У свом закључку аутор наводи да су ставови Милована Ђиласа у највећој мери били усаглашени са партијским, што се нарочито исказало у односу према питању немачке мањине.

Мелина Рокаи кроз чланак „Paulina Lebl-Albala (1881–1967): Between National movements and the Feminist movement” испитује идентитетске трансформације Паулине Лебл-Албале, односно њен комплексан однос према српском и јеврејском националном покрету, и везу та два питања са међународним феминистичким покретом. Ауторка закључује да је идентитет Паулине Лебл-Албале био плуралан и вишеслојан, и осликавао се кроз њену приврженост српском националном покрету, југословенској идеји, ционизму и феминизму. На крају ауторка сматра да су такви идеали проистекли из њеног личног и професионалног искуства, а изнад свега њене опредељености ка праву на слободан избор.

Тематски, методолошки и хронолошки зборник који се налази пред нама има и симболичан назив. Синтагма каледоскопа кроз девет различитих радова сагледава широки спектар проблема, перспектива и изазова са којима су се суочавале националне мањине током турбулентног XX века на југословенском простору, као и истраживачи који се баве овим питањима. Историографијама на постјугословенском простору недостаје још више оваквих тематских зборника, у којима би се објединило више различитих перспектива и методологија. Постојање једног оваквог зборника објављеног на енглеском језику утире пут за такве подухвате у будућности.

Сава ЂУРЂЕВИЋ

Милан Гулић. *Југословенска држава 1918–2006. Од Првог децембарског актиа до Мајског референдума.* Београд: Институт за савремену историју, 2023, 1032.

Кад је пре двадесетак година Милан Гулић, родом из Бенковца, уписао студије историје на Филозофском факултету Универзитета у Београду, ни сањати није могао да ће једнога дана објавити синтезу историје југословенске државе којом ће освежити и обогатити српску (и не само српску) историографију после надалеко чувеног и поштованог Бранка Петрановића, утемељивача Катедре за историју Југославије. Што не снимио, јавом остварио, и пред нама је монографија *Југословенска држава 1918–2006.*

Од Првог децембарског актиа до Мајског референдума Србина Далматинца, који је докторирао на управо поменутој Катедри за историју Југославије под менторством Мире Радојевић. У духу дела Бранка Петрановића, Мира Радојевић је својим ученицима умела да пренесе најбоље од свог професора и научи их историчарском занату, у којем негују дубину знања и ширину израза било да пишу анализе или синтезе српске, југословенске или пак светске историје. Да успешно примењује све од наведеног, Милан Гулић је по-